

Stratená Žilina 3

PETER ŠTANSKÝ

PATRIK GROMA

JOZEF FEILER

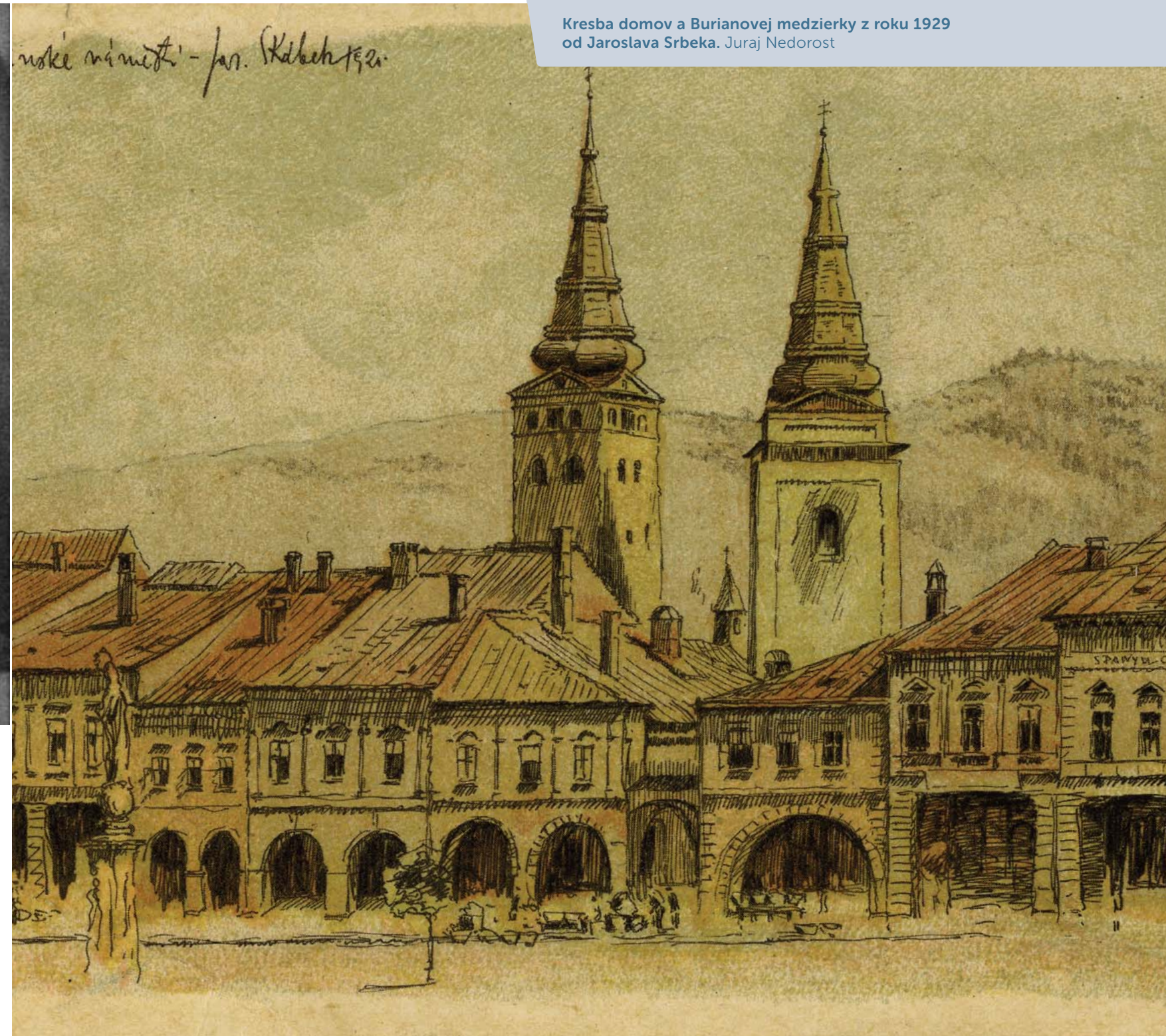
Banka Rudolfa Széla

BUDOVA BANKY
NA MARIÁNSKOM
NÁMESTÍ

Pohľad na domy námestia pred požiarom 1886. Miro Pfliegel

Kresba domov a Burianovej medzierky z roku 1929 od Jaroslava Srbeka. Juraj Nedorost

Táto budova je priamym príkladom, ako môže byť história zaujímavá, diskutovaná, ale i zneužívaná na politické účely.

B Budova banky, ktorá tu stála v rokoch 1931 – 1996, sa stratila, ale je stále predmetom rôznych polemík a hodnotení i v súčasnosti. Preto autori knihy opísali históriu tohto objektu s cieľom prezentovať všetky s ním spojené fakty tak, aby odborná a laická verejnosť mala možnosť zaujať objektívny postoj založený na poznani. Banka bola

vybudovaná v rokoch 1929 – 1931 na mieste troch renesančných domov, postavených po požiarí námestia v roku 1521. Tieto domy mali od roku 1849 čísla 28, 29 a 30 a boli vo vlastníctve významných žilinských rodín. Dom č. 28 vlastnila rodina Eduarda Žabkaya, dom č. 29 rodina Poradovská a dom č. 30 rodina Hrabovská. V rokoch 1928 a 1929 kúpila tieto domy

Detail Burianovej medzierky pred stavbou banky. Juraj Nedorost

Považská agrárna a priemyselná banka, účastinná spoločnosť Žilina. Nový dom postavený po ich asanácii dostal popisné č. 28, po roku 1949 zmenené na č. 5.

Kto bol majiteľ tohto domu, ktorý výrazným spôsobom zmenil charakter hlavného žilinského námestia v tom čase s názvom Námestie slobody? Bola to banka – účastinná spoločnosť, ktorá vznikla v roku 1901 pod názvom Zsolnai Iparés Kereskedelmi Bank – Žilinská priemyselná a obchodná banka, v roku 1910 si zmenila názov na Vágvölgyi Agrár és Ipar bank – Považská agrárna a priemyselná banka. Pod týmto názvom pôsobila až do svojho zániku v roku 1937. Pritom už v roku 1930 – teda ešte počas výstavby budovy – sa stala banka pobočkou Dunajskej banky v Bratislave ako jej afilovaný ústav. Od roku 1932 bola pobočkou Banky československých légii v Prahe a definitívne zanikla v roku 1937 prechodom do tejto banky.

Námestie na kresbe Mojмира Vlkoláčka. Mesto Žilina

Pohľad na Legiobanku v roku 1938. Juraj Nedorost

Nový majiteľ získal budovu Szélovej banky v decembri 1937 za 1 900 000 Kč. Žilinskú priemyselnú a obchodnú banku založil Eduard Szél – pôvodným menom Schlesinger, ktorý vlastnil od roku 1896 dom č. 26 (dnes 7) na námestí. Po jeho smrti v roku 1922 vedenie banky prevzal jeho syn Rudolf ako generálny riaditeľ. Banka mala pobočky v Čadci, Bytčici a Považskej Bystrici. Pomerne dobré výsledky banky – napríklad v roku 1925 mala zisk vyše 188 tisíc korún,

v roku 1925 až 206 219 Kč – mali dôležitý význam pre zámery rozvoja. V plánoch banky bolo predovšetkým rozšírenie priestorov banky na miesta susedných domov na námestí. Domy chceli asanovať a postaviť nové moderné priestory. Bol to najmä susedný dom č. 27 (dnes č. 6), kde bola známa lekáreň Ku zlatému orlu, ktorej majiteľ Gejza Hladný sa po roku 1918 vysťahoval do Budapešti a bol ochotný dom prediť. V roku 1928 banka kúpila i dom č. 28 od Eduarda Žabkaya a 3. mája 1928 si dala žiadosť na Okresný úrad v Žiline (ďalej

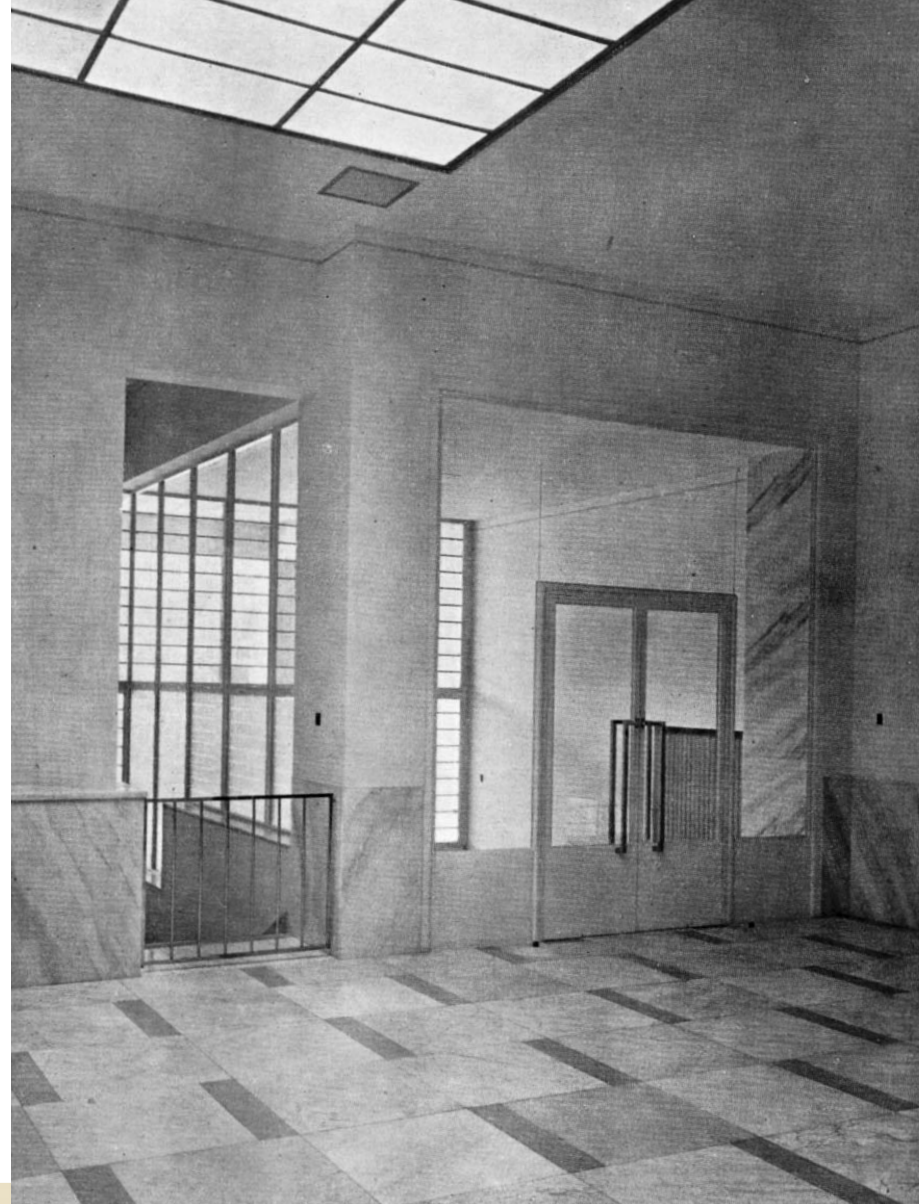
OÚ) na stavbu na mieste domov č. 27 a 28. Plány na štvorpodlažnú budovu s rovnými laubňami – podsieňami vypracoval v roku 1928 Fridrich Weinwurm. Technický referát mesta však na pláne zoškrtnal jednopodlažie a nakreslil oblúkové laubne. Vydané stavebné povolenie OÚ z 23. augusta 1928 je na stavbu s oblúkovou laubňou. Z pohľadu dnešného čitateľa možno maličký problém, treba si uvedomiť, že to bol začiatok ďalšieho zápasu o charakter námestia, nielen laubní, ale i staveb novej funkcionalistickej architektúry.

Plány budovy banky z roku 1928 od arch. Weinwurma. Štátny archív v Žiline

Musíme však konštatovať, že rovné laubne boli od konca 19. storočia súčasťou všetkých novších stavieb, počnúc radnicou a iných domov na námestí, ako aj na Hodžovej ulici. Na základe nášho výskumu je potrebné objektívne poznamenať, že spomínaná banka a Rudolf Szél neboli prví, ktorí nerespektovali dovtedajšiu architektúru na námestí a stavali funkcionalistickú budovu. Ako prvá porušila historický charakter námestia tiež banka – Hospodárske úverne (dnes má byť správne úverové) družstvo, ktorá v roku 1928 dokončila stavbu funkcionalistickej budovy banky, ktorú projektoval M. M. Scheer. Trojpodlažná budova s rovnou laubňou pri Kostole Obrátenia sv. Pavla vznikla na podnet tejto banky. Jej zakladateľom bol farár Tomáš Ružička, zhodou okolností i žilinský starosta v čase výstavby banky. Aký musel

Priestor po asanácii troch domov pred stavbou banky v roku 1929.
Štátny archív v Žiline

Vstupná hala banky v roku 1931.
Štátny archív v Žiline

byť tlak na poslancov obecného zastupiteľstva Žiliny, ktorí dňa 3. novembra 1928 odsúhlasili uznesenie, že v budúcnosti majú byť laubne na námestí, Hodžovej a Radničnej ulici len rovné a nie historické oblúkové? Priamo tým porušili pokyny Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku z 8. júna 1928, ktorý nariadil stavať len oblú-

kové historické laubne. Zároveň žiadal, aby mesto vypracovalo regulačný plán zástavby námestia, Hodžovej a Radničnej ulice – teda tam, kde boli domy s laubňami. Proti tomuto uzneseniu obecného zastupiteľstva z 3. novembra 1928 protestoval právny zástupca mesta Eugen Tvrдый na OÚ v Žiline. Tento druhostupňový odvolací orgán 15. januára 1929 uznesenie mesta zrušil a nariadil výstavbu len s oblúkovými laubňami: aby tak architektúra nestratila historický charakter. Proti tomu sa Szélová banka 8. februára 1929 odvolala na Krajský úrad v Bratislave s tým, že: kulaté otvory starých domov zapríčiňujú to, že domy na hlavnom námestí, v ulici M.M. Hodžu a Radničnej ulici sú bez vzduchu, svetla, čo ničí život a je pre prácu a život nevhodné. V tom čase napriek všetkým pripomienkam pamiatkarov bola už dokončená výstavba budovy trojpodlažnej Hospodárskej úvernej banky s rovnými laubňami. Táto stavba sa stala precedensom a priamo na ňu poukazovali zástupcovia Szélovej banky, keď sa dostali do problémov s povolením novej budovy banky. Szélova banka sa sťažovala na rozdielny prístup mesta k stavbe Ružičkovej banky a k ich stavbe s podobným funkcionalistickým charakterom. Napriek vydanému stavebnému povoleniu OÚ z 23. augusta 1928 Považská priemyselná a agrárna banka nezačala prestavbu domov č. 27 a 28, ale pokúsila sa prestavať iba dom č. 27 (lekáreň), k čomu dostala i stavebné povolenie 22. mája 1929, stavba sa však tiež nerealizovala. V tom čase už vlastnila domy

Budova Slovenskej Tatra banky v roku 1949. Ľubomír Sýkora

č. 28 a 29 a podarilo sa jej kúpiť i dom č. 30, čo zmenilo úplne jej plány. Preto požiadala 6. júna 1929 o nové, v poradí tretie stavebné povolenie, ktoré 24. júna 1929 dostala. Stavebné povolenie – z dnešného pohľadu veľmi rýchlo vydané – už bolo na novú budovu so štyrmi podlažiami, ktorá mala byť postavená miesto starších domov 28, 29 a 30. Zároveň so žiadosťou o stavebné povolenie 6. júna 1929 banka požiadala o povolenie asanácie spomínaných domov. Túto uskutočnila firma Alexandra Šašváryho a stavebný dozor mal Pavol Roth z Frambora. Plány stavby štvorpodlažnej budovy vypracoval Fridrich Weinwurm už spoločne s Ignáčom Vécseiom v júli a augus-

te 1929. Tým, že OÚ povolil rovné laubne i stavbu štvrtého podlažia, porušil regulačný plán i požiadavky a rozhodnutia pamiatkarov. Štátny referát pre ochranu pamiatok na Slovensku 22. januára 1930 zamietol ďalšie Weinwurmmove plány stavby z 27. novembra 1929. V rozhodnutí pamiatkari okrem iného namietali, že: hlavná rímsa je privysoká. Poukázali i na fakt, že prijatá regulácia námestia požadovala primeranú výšku tamojších domov voči ostatným domom, nakoľko: 13,95 metra zodpovedá štyrom podlažiam (trom poschodiam) a nie trom podlažiam. Celú situáciu okolo stavby najvýstižnejšie vyjadril Václav Mencl – jeden z najvýznamnejších znalcov architektúry na

Pohľad na budovu okolo roku 1955 patriacej Štátnym lesom v Žiline. Štátny archív v Žiline

Slovensku, ktorého žiaľ necituje žiadna odborná publikácia o tejto stavbe. Dňa 8. augusta 1930 posla Štátny referát pre ochranu pamiatok a Slovensku OÚ v Žiline list, podpísaný práve týmto odborníkom na pamiatky, ktorým posielajú späť plány Szélovej banky,

ktoré dostali na posúdenie. Na posúdenie vhodnosti stavby banky citujeme vyjadrenie Mencla, kde píše: ješto stavba provádi se bez povolení okresného úradu, neměl zdejší referát vůbec vliv na posouzení její fasády...fasáda měřítkem svých arkád v přízemí, zejména

neobvyklou výškou, úplně disharmonuje s ostatnými stavbami. Na vyriešenie problému stavieb a budúcnosti námestia a spomínaných ulíc vznikla komisia na reguláciu, ktorá mala riešiť i aktuálnu situáciu v súvisi so Szélovou bankou. Komisia začala činnosť v roku 1929,

jej členmi boli Dušan Jurkovič, Ján Hofmann a Bohuslav Fuchs. Fuchs bol i autorom návrhu na reguláciu celého mesta. Dňa 20. júna 1930 osvetľuje v liste mestu, že v otázke regulácie sa nezhodol s Jánom Hofmannom v otázke výšky budovy Szélovej banky, pretože ten bol zásadne proti plánovanej stavbe štvorpodlažnej budovy s rovným laubňami. Fuchs sa však dohodol s architektom Weinwurmom, že mierne zníži plánovanú výšku budovy banky. Regulácia mesta požadovala i rozšírenie ulice Horný val, povoľovala už stavby štvrtých podlaží na nových domoch tak, aby boli postavené mimo laubní. Takto sa to realizovalo i na Szélovej banke, kde bolo štvrté podlažie postavené smerom do zadnej hornej časti domu. V súvisi s požiadavkou na rozšírenie ulice Horný val o časti pozemkov, ktoré banka vlastnila kúpou domov č. 28, 29 a 30, ako aj rozšírenie ulice Burianova medzierka z 2,5 metrov šírky na 6 metrov, žiadala banka o finančné odškodnenie. Celkovo banka stratila na Hornom vale 98,94 m² a v Burianovej medzierke 265 m². Požadovala náhradu 472 155 Kč. Nakoniec sa v roku 1929 s mestom dohodli na sume 120 000 Kč za Horný val a 50 000 Kč za Burianovu medzierku. Práve na časti pozemku, ktorá banka nezastavala, vznikol v minulosti malý parčík. Vydané stavebné povolenie z júna 1929 však nebolo posledným pre túto stavbu. Už 25. novembra 1929 vydáva OÚ nové stavebné povolenie pre stavbu banky s tým, že budova musí mať medzi piliermi stavby tenkú betónovú dosku, kto-

rou sa vyrovná výška laubní s ostatnými domami, čo požadovali i pamiatkari. Toto sa však nerealizovalo, lebo mestské zastupiteľstvo na základe protestov banky i architektov takýto návrh zamietlo. To však nebol posledný zásah do budovy. Banka si vyžiadala 17. februára 1931 ďalšie stavebné povolenie na prestavbu domu a OÚ vydal stavebné povolenie 30. apríla 1931. Tým sa skončil proces nekonečných zmien, dodatkov a povolení. Stavba sa dokončila 1. júla 1931 a mesto Žilina, ktoré na začiatku stavby nechcelo povoliť stavbu banky, vydalo kolaudačné – obyvacie povolenie stavby, ktorá začala v roku 1929 a skončila v roku 1931. Budovu banky stavala veľmi známa stavebná firma Armína Windholza zo Žiliny. Rozhodnutie mesta Žilina zo dňa 3. augusta 1931 povolilo užívanie stavby s tým, že stavba dostala popisné číslo 28 a zároveň uložilo banke asfaltovanie rozšírenej Burianovej uličky. Realizovaná štvorpodlažná stavba so suterénom mala oceľobetónovú rámovú nosnú konštrukciu, ktorú vyplňalo tehlové murivo. Na fasáde bola použitá tvrdá omietka Reibsand. Budova bola obložená bielo-sivými travertínovými platňami zo Slovenska. Tie boli aj v laubni a na schodisku vedúcom na prízemie, kde boli bankové priestory. Hlavný vstup, schodisko, podesty a banková hala boli však obložené iným mramorom. Naším výskumom sme zistili, že tento mramor bol dovezený z územia dnešného Rumunska. Mramor, známy pod názvom ruskica alebo i ruschitca, sa ťažil pri

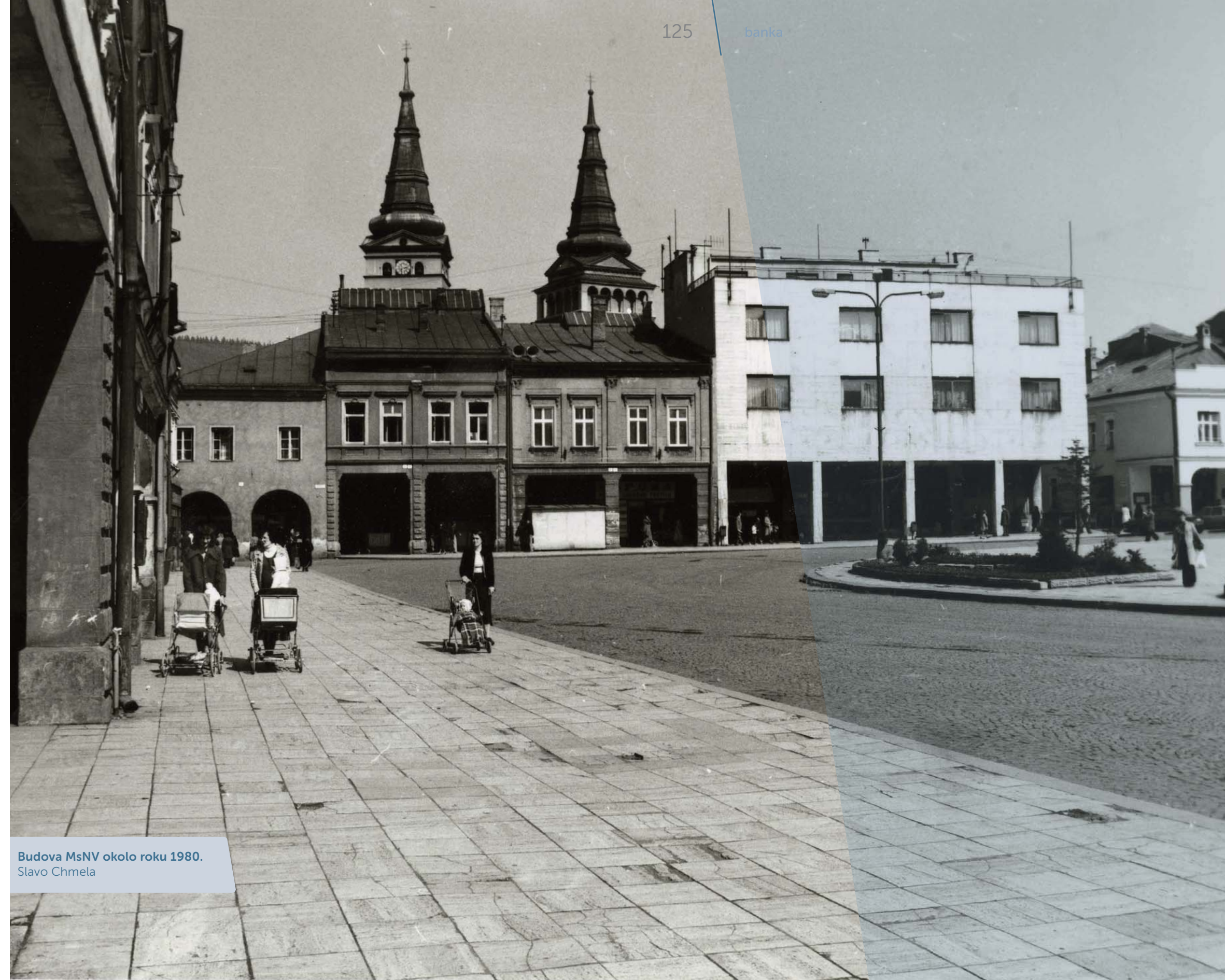
rumunskej obci Rușchița, ktorá patrí do veľkej obce Rusca Montană. Farebne je červenkastý, ružovkastý alebo biely. Na druhom a treťom podlaží banky boli byty s balkónmi a zimnými záhradami. Na strešnej terase boli manzardy a ďalšie miestnosti s rozlohou vyše 200 m². Strop bankových priestorov tvorili sklenené tvárnice zakryté závesným skleneným stropom. Tak presvetlili i suterén, kde banka mala trezor. Ten po roku 1961 slúžil ako archív mestského národného vý-

Budova MsNV okolo roku 1970. Slavo Chmela

boru. Pôvodná otvorená banková hala na prízemí bola už v roku 1931 rozdelená na menšie kancelárske priestory. Budova mala jednoduché horizontálne oceľové okná podľa novopatentovaného systému Kraus, štvorosové priečelie, obloženie bielo-sivým slovenským travertínom. V znaleckom posudku z roku 1942, keď banku kupovala Union banka, sa konštatovalo, že interiér budovy je luxusný a stav budovy je veľmi dobrý. Administratívna a obytná časť budovy reprezentovali puristickú modernu. Budova výškou, tvarom ostrorezného hranola a bezozdobnými travertínovými fasádami nekompromisne vstúpila do historizujúceho prostredia námestia. To vyvolalo rozporuplné reakcie nielen v čase vzniku, ale aj v neskoršom období. Zadĺženie banky spôsobené hospodárskou krízou ako aj stavbou tejto budovy viedli k jej zániku. V roku 1937 banka prešla do Banky československých légii Praha, ktorá kúpila i budovu. Tým skončila éra tejto banky a budova mala svoje ďalšie osudy. Rudolf Szél – jej generálny riaditeľ v rokoch 1922 – 1937 sa angažoval aj politicky a občiansky. V roku 1928 sa stal členom okresného zastupiteľstva, kde bol i v roku 1934. Stal sa obeťou holokaustu. V roku 1939 si banka zmenila názov na Légio-banka a od roku 1940 na Českomoravskú banku, ktorej slovenskú časť v rámci koncentrácie bánk na Slovensku prevzala v roku 1941 Union banka, ktorá bola pod vplyvom nemeckého kapitálu. Budovu v roku 1942 banka kúpila. V roku 1946 bola nariadená likvidácia

banky, ktorá trvala až do roku 1950, kedy bola banka vymazaná z obchodného registra. Budovu prevzala v rokoch 1948 -1950 Slovenská Tatra banka, potom Okresná sporiteľňa, po nej Štátne lesy v Žiline. Vzájomnou výmenou v roku 1961 budovu od lesov získal Mestský národný výbor Žiliny, ktorý bol dovtedy v budove na vtedajšom Gottwaldovom (dnes Štefánikovom) námestí. MsNV uskutocnil v budove viaceré zásahy a prestavieb, okrem iného aj spojenie druhého podlažia s priestormi domu č. 6 – nad lekárnou. Na prvom podlaží budovy bola umiestnená predajňa umeleckých predmetov Dielo, kde sa uskutočňovali i rôzne umelecké výstavy. Budova bola v zlom technickom stave, v roku 1988 ju MsNV opustil a presťahoval sa do budovy Domu odborov. V roku 1988 verejne vystúpila skupina Žilinčanov na čele s Ernestom Žabkayom, ktorá vydala výzvu na obnovu štítov domov na námestí do stavu pred požiarom v roku 1886. Požadovala aj úpravu troch funkcionalistických domov na námestí a ich prispôbenie do historickej podoby. V roku 1992 zasadala stavebná komisia mesta Žilina, ktorá rozhodla, že budova bude asanovaná. V dvanásťčlennej odbornej komisii bol len jeden hlas proti asanácii. Opustená budova chátrala a v roku 1996 ju zbúrali. To vyvolalo rôznorodé reakcie odbornej i laickej verejnosti v Žiline a na Slovensku i s politickým podtextom. Rozporuplne bola prijatá aj budova, postavená na jej mieste a dokončená v roku 2001.

Budova MsNV okolo roku 1980.
Slavo Chmela

Pohľad na novú budovu v roku 2017. Jozef Feiler